

20 · Efterretningsaktiviteten i 1950'erne

Året 1957 bød på en række konfrontationer i forholdet til Sovjetunionen. Forud for den sovjetiske ministerpræsident Nikolaj Bulganins brev til statsminister H.C. Hansen og den efterfølgende korrespondance i marts-april 1957, havde de danske og sovjetiske udenrigsministerier allerede haft en skarp ordveksling omkring udvisningen af to sovjetiske diplomater. Såvel militærattaché Anatolij Rogov som assisterende marineattaché Mikhail Ruditjev havde ifølge det danske udenrigsministerium udvist en adfærd, der var uforenelig med deres diplomatiske status, og som umuliggjorde deres fortsatte forbliven i Danmark.¹

Udvisningen af militærattaché Rogov blev den 29. januar 1957 meddelt den sovjetiske repræsentation med nævnte begrundelse. Fra sovjetiske side afviste man de danske beskyldninger mod oberstløjtnant Rogov som ubegrundede og benægtede desuden, at oberstløjtnant Rogov skulle have været involveret i noget som helst, der var uforeneligt med hans diplomatiske status. Den danske beslutning om at udvise Rogov kunne fra sovjetisk side „ikke vurderes på anden måde end som et skridt for at besværliggøre Sovjetunionens ambassades normale virksomhed.“² Dette blev bestridt af udenrigsministeriet, som slog fast, at det ikke var den danske regerings hensigt at lægge hindringer i vejen for den sovjetiske ambassades arbejde.³

Situationen blev ikke mindre prekær, da udenrigsministeriet blot nogle uger senere atter måtte anmode den sovjetiske ambassade om et møde. I slutningen af februar meddelte udenrigsministeriet den sovjetiske ambassadør, at den assisterende marineattaché, kommandørkaptajn Mikhail Ruditjev, under sit ophold i Danmark havde „søgt at skaffe sig oplysninger om forhold af hemmelig karakter vedrørende det danske forsvar.“⁴ Denne gang var udenrigsministeriet direkte i sin beskrivelse af den ulovlige aktivitet og gav kommandørkaptajn Mikhail Ruditjev en uge til at forlade landet. Dette førte endnu en gang til en sovjetisk afvisning af grundlaget for den danskudvisning. Fra sovjetisk side forventede man, at der ville blive sat en stopper for udvisningerne af det sovjetiske ambassadepersonale.⁵

Den 28. marts blev det førmtalte brev fra den sovjetiske ministerpræsident Bulganin sendt til statsminister H.C. Hansen, og omtrent en måned senere blev det besvaret af statsministeren.⁶ Et halvt år efter de to regeringslederes

¹ Notits af 29. januar 1957 samt memorandum af 27. februar 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

² Memorandum af 2. februar 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

³ Verbalnote af 9. februar 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

⁴ Memorandum af 27. februar 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

⁵ Memorandum af 16. marts 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

⁶ Såvel Bulganins brev som H.C. Hansens svar er gengivet som bilag 156 og 157 i udenrigsministeriets sikkerhedspolitiske gråbog fra 1968. *Dansk sikkerhedspolitik 1948-66*, bd. II, 1968.

brevveksling havde endnu en sovjetisk ambassademedarbejder forsøgt at fremskaffe hemmelige oplysninger vedrørende det danske forsvar. Denne gang fik den udviste medarbejder, tolk for den sovjetiske militærattaché, S. Smirnov, kun fem dage til at forlade landet.⁷

Udvisningen medførte en skarp sovjetisk reaktion.

Det sovjetiske udenrigsministerium protesterede mod udvisningen, som ifølge ministeriet var lige så uberettiget som de tidligere udvisninger. Udvisningerne blev betragtet som resultatet af en politisk linje, „der er uforenelig med normale diplomatiske relationer mellem stater.“ Det sovjetiske udenrigsministerium understregede, at lignende udvisninger i fremtiden ikke ville ske ustraffet. Som reaktion på de tre udvisninger af sovjetiske ambassademedarbejdere meddelte det sovjetiske udenrigsministerium, at en medarbejder ved den danske ambassade ikke kunne forblive i Sovjetunionen, hvorfor han blev opfordret til at forlade landet inden for tre dage. Målet var at stoppe de danske udvisninger af sovjetiske efterretningsofficerer. „Såfremt handlinger af lignende art over for sovjetiske medarbejdere i Danmark ikke ophører, vil de fremkalde tilsvarende gengældelsesforanstaltninger fra sovjetisk side.“⁸

Der blev ikke lagt skjul på, at den sovjetiske udvisning af den danske diplomat var en gengældelsesaktion. Fra dansk side synes man imidlertid ikke at være blevet skræmt af de sovjetiske trusler om gengældelse.

Einar Blechingberg – dæknavn Oliwa

I kølvandet på de tre udvisningssager mod de sovjetiske militærfolk stod den danske regering over for endnu en spionagesag, men denne gang involverede den en dansker. Det drejede sig om en medarbejder i det danske udenrigsministerium, som havde videregivet fortrolige oplysninger til en fremmed efterretningstjeneste. I maj 1958 blev Einar Blechingberg, ambassaderåd i Bonn, anholdt og sigtet for spionage.⁹ Blechingberg havde blandt andet udleveret hemmelige NATO-dokumenter til den polske efterretningstjeneste, som igennem en årrække havde fulgt ham rutinemæssigt på grund af hans tidligere stationering i Warszawa. Sagen var den første store spionagesag i Danmark efter krigen. I Norge og Sverige havde man haft flere opsigtsvækkende sager med kommunister, som blev dømt for spionage og ulovlig efterretningsvirksomhed, men det havde ikke været tilfældet i Danmark.¹⁰

⁷ Orientering af 2. oktober 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

⁸ Notat af 12. oktober 1957. Rigsarkivet, Ole Bjørn Krafts privatarkiv, pakke 2.

⁹ Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1914-1961*, 2001, s. 610-612 og 646. Claus Bjørn, *H.C. Hansen*, s. 436-437. Helge Hjortdal, *Tre Røde Konger – set fra sidelinjen*, s. 107-109.

¹⁰ Trond Bergh & Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen – overvågning i Norge 1917-1997*, del 1, 1998. Tore Forsberg, *Spioner och Spioner som Spionerar på Spioner – Spioner og Kontraspiioner i Sverige*, 2003. Thomas Jonter, *Rikets Ögon och Öron*, 1999.

Forud for hvervningen af Einar Blechingberg foretog den polske efterretningstjeneste i 1953 et studie af den danske diplomat.¹¹ Lignende studier blev foretaget af andre danske medarbejdere ved ambassaden, men denne gennemgang synes at have været grundigere end de fleste af de øvrige kendte personkarakteristikker. Studiet indeholdt en oversigt over den danske diplomats karriere, hvori det blev bemærket, at Blechingberg i 1930'erne havde været udstationeret i Warszawa, ligesom man beskrev hans forhold til det diplomatiske arbejde, omgangskreds, kvinder, alkohol, penge, kultur og andet.¹² Fra polsk side havde man blik for, at Einar Blechingberg formåede at handle diskret, når det gjaldt, ligesom hans skilsmisse og forhold til alkohol blev bemærket og beskrevet nærmere. Rapporten indeholdt ingen operative overvejelser, men indgik formentlig i den polske tjenestes forberedelse af hvervningen.

Sagen om Blechingberg er beskrevet i erindringer skrevet af en afhoppet polsk efterretningsofficer, som i hovedkvarteret hjemme i Polen behandlede sagen, mens den stod på.¹³ Skildringen stemmer imidlertid ikke overens med Blechingbergs egen beretning, som peger på, at han blev presset til at samarbejde med polakkerne.¹⁴ Forbindelsen til Blechingberg blev ifølge den polske efterretningsofficer etableret, mens den danske diplomat sad i København, og inden han blev sendt til den danske ambassade i Bonn. Sagen fulgte et klassisk mønster i efterretningstjenesternes hvervningsteknik. En medarbejder ved den polske ambassade fik etableret kontakt til Einar Blechingberg, og denne kontakt udviklede sig til et venskab.¹⁵ Da dette venskab blev bekendt for den polske efterretningstjeneste SB, blev den polske medarbejder hvervet til at arbejde for SB. Venskabet fik lov til at udvikle sig, inden den polske medarbejder satte ind med hvervningsforsøget. Blechingberg, som fik tildelt dæknavnet Oliwa, indvilgede i at arbejde for polakkerne, og nogle gange om ugen modtog polakkerne dokumenter fra ham. Kontakten med Blechingberg blev senere hen videreført af en polsk efterretningsofficer.¹⁶ Ifølge den afhoppede polske efterretningsofficer blev hvervningen af Einar Blechingberg værdsat højt, fordi den polske efterretningstjeneste hver uge kom i besiddelse af nye fortrolige dokumenter. De blev bragt med særlig kurér til Warszawa, hvor ma-

¹¹ „Notatka Sluzbowa dot. Blechingberga Einara“ [Tjenstligt notat vedr. Blechingberg Einar], 28. marts 1953, udarbejdet af Szeller. IPN, 00231/304, vol. 2, del 3.

¹² Denne rapport er et eksempel på, hvor vigtige de østlige tjenesters studier og indhentning af efterretninger vedrørende enkeltpersoner kunne blive.

¹³ Mr. X med Bruce E. Henderson og C. C. Cyr, *Double Eagle*, s. 120-122.

¹⁴ Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De Røde Spioner – KGB's operationer i Danmark fra Stalin til Jeltsin – fra Stauning til Nyrup*, 2002, s. 587-597.

¹⁵ Medarbejderen ved den polske ambassade arbejdede ikke for den polske efterretningstjeneste.

¹⁶ Den polske efterretningstjeneste ventede med at hjemkalde den polske medarbejder fra ambassaden i København indtil man var sikker på, at man havde så meget kompromitterende materiale på den danske diplomat, at han ikke ville kunne afslå at arbejde for den polske tjeneste. Man var således parat til at afpresse Einar Blechingberg, hvis han havde afvist fortsat at udlevere materiale til polakkerne.

terialet blev kopieret og videresendt til Moskva.¹⁷ Da Einar Blechingberg blev stationeret i Bonn, skabte det forøget interesse i Warszawa og Moskva, for nu fik den danske diplomat adgang til NATO-dokumenter.

Einar Blechingbergs virksomhed for den polske efterretningstjeneste blev opdaget, og han blev i 1958 arresteret, retsforfulgt og idømt otte års fængsel. Sagen førte efterfølgende til ændringer i udenrigsministeriets sikkerhedsprocedurer.¹⁸ Ifølge den afhoppede efterretningsofficer fik de danske myndigheder aldrig fuld indsigt i sagens omfang, bl.a. skulle polakkerne ved hjælp af Einar Blechingbergs informationer være blevet i stand til at gennemføre andre hvervninger. Den polske afhopper giver dog ikke yderligere oplysninger, som kan uddybe hans påstand om andre hvervninger, ligesom det heller ikke står helt klart, om det var danskere, som angiveligt skulle være blevet hvervet på baggrund af Blechingbergs informationer.¹⁹

Operationer mod danske repræsentationer – ambassaden i Warszawa

Danskere, der opholdt sig i de socialistiske lande, var under hele den kolde krig mål for disse landes efterretningstjenester. Det var der grundlæggende to sider af. For det første udgjorde danskerne og danske institutioner en sikkerhedsrisiko, som landenes sikkerheds- og kontraefterretningstjenester måtte tage sig af. På den anden side kunne de også være en kilde til information. Landenes kontraefterretningstjenester aflyttede, overvågede og registrerede vesteuropæiske statsborgere og deres aktiviteter ved de respektive vestlige repræsentationer i Østeuropa.²⁰ Som en fast bestanddel i indhentningen af efterretninger rettedes fra østlig side en vis opmærksomhed mod blandt andet de danske repræsentationer. Disse operationer havde dels til formål at få indsigt i hemmelige danske dokumenter, dels at få undersøgt karakteren af de kontakter, som danske diplomater måtte have med lokalbefolkningen. Det skulle med andre ord undersøges, om de danske diplomater udførte efterretningsvirksomhed i det pågældende lande, og om de havde kontakt til oppositionelle kræfter. Et eksempel på de lokale efterretningstjenesters overvågning af vestlige repræsentationer i østlandene finder man i Polen.

Dokumenter fra den polske efterretningstjeneste viser, at den danske ambassade i Warszawa var mål for omfattende efterretningsoperationer med

¹⁷ Mr. X med Henderson og Cyr, *Double Eagle*, s. 121.

¹⁸ Lidegaard, *Jens Otto Krag 1914-1961*, s. 610-612 og 646. Bjørn, *H.C. Hansen*, s. 436-437. Hjortdal, *Tre Røde Konger*, s. 107-109. Andersen med Gordievsky, *De Røde Spioner*, s. 587-597. Den afhoppede polske efterretningsofficer oplyser fejlagtigt, at Einar Blechingberg blev idømt 12 års fængsel.

¹⁹ Mr. X med Henderson og Cyr, *Double Eagle*, s. 122.

²⁰ Se eksempelvis Ronald Kessler, *Moscow Station – How the KGB penetrated the American Embassy*, 1989. Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My life with the KGB & the Soviet elite*, 1987, s. 133.

henblik på at få indsigt i ambassadens aktiviteter, dokumenter og kontakter til polske statsborgere. Ambassaden i Warszawa blev løbende studeret af den polske efterretningstjeneste med henblik på at undersøge mulighederne for at operere mod repræsentationen.²¹ Den polske efterretningstjeneste kortlagde i den forbindelse ambassaden.²²

I det følgende præsenteres de østlige efterretningstjenesters forsøg på at overvåge og kontrollere de danske repræsentationer i Østeuropa. Beskrivelsen baserer sig i overvejende grad på dokumenter fra den polske efterretningstjeneste, og i enkelte tilfælde indgår PET's kendskab til de østlige tjenesters operationer mod danske repræsentationer. Operationerne mod Warszawa-ambassaden må antages at være repræsentative også for de øvrige socialistiske lande.

Registrering og analyse af det danske personale

De polske dokumenter viser, at en polsk efterretningstjeneste – formentlig UB, som stod for kontraefterretnings- og sikkerhedstjeneste – kortlagde den danske ambassade i Warszawa, som under hele den kolde krig var et mål for den polske efterretningstjeneste. Overvågningen af den danske ambassade blev formentlig påbegyndt i de første efterkrigsår. Ambassaden havde i disse år kun en til to danske medarbejdere og tre til fem polakker ansat. Senere voksede antallet af danske diplomater og ansatte. Ambassadens få danskere blev studeret og analyseret af den polske sikkerheds- og efterretningstjeneste UB (som senere fik navnet SB), og disse analyser blev blandt andet baseret på de oplysninger, som meddelere og agenter på ambassaden samt aflytninger gav adgang til. De polske kilder viser, at efterretningstjenesten løbende foretog sådanne undersøgelser og analyser af det danske personale på ambassaden, og at disse undersøgelser formentlig blev udarbejdet under hele den kolde krig.²³ Analyserne beskæftigede sig med personalets private og familiære forhold, økonomi, uddannelse, tidligere udstationeringssteder, indbyr-

²¹ „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego krypt. 'Korona'“ [Rapport om forløbet af objektstudierne med kodenavnet 'Krone'], 27. juni 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1. „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego kr. Korona“ [Rapport om forløbet af objektstudierne under kodenavnet 'Krone'], 3. november 1953, udarbejdet af sekondløjtnant Łobaczewski. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

²² Kortskitse af 8. juli 1953. IPN, 00231/304, vol. 7, del 1. Kortskitse uden datering. IPN, 00231/304, vol. 7, del 1. „Część opisowa do załączonego szkicu rozmieszczenia biur poselstwa duńskiego i urzędzeń biurowych znajdujących się w poselstwie“ [Forklaring til den vedhæftede skitse over kontornes placering på den danske repræsentation og kontorudstyr på repræsentationen], 8. juli 1953. IPN, 00231/304, vol. 7, del 1.

²³ „Charakterystyka spr. operac.-obserw. krypt. 'Dzida' nr rej. 5.251“ [Karakteristika ved den operativt-observationsmæssige sag med kodenavnet 'Spyd'], Rapport af 13. oktober 1967, udarbejdet af løjtnant W. A. Lech. IPN, 00231/304, vol. 2, del 3.

des forhold på ambassaden med videre. Eksempler på sådanne analyser af ambassadens ansatte kendes fra 1950'erne, 1960'erne og 1970'erne.²⁴

Den polske efterretningstjeneste havde blandt andet til opgave at undersøge, om de danske diplomater bedrev efterretningsvirksomhed i Polen. På baggrund af det foreliggende materiale synes det ikke at have været tilfældet. Selvom den polske efterretningstjeneste forventede en sådan virksomhed, kunne den – trods en massiv indsats mod ambassaden – ikke konstatere den. „Studier af det ovennævnte personale såvel som af objektet som helhed igennem hele perioden har ikke afsløret, at nogen af dem skulle beskæftige sig med efterretningsaktiviteter eller anden fjendtlig virksomhed eller overhovedet udvise interesse i den retning.“²⁵ Trods overvågning af personalet samt placering af meddelere og agenter blandt de ansatte fandt den polske efterretningstjeneste således ikke beviser for, at de danske diplomater og ansatte udførte efterretningsaktiviteter. En ihærdig indsats og manglende beviser førte imidlertid ikke tjenesten til at konkludere, at danskerne så måske slet ikke var efterretningsmæssigt aktive. Det synes aldrig at have været set som en mulighed i den polske optik, at de danske diplomater slet ikke havde efterretningsmæssige opgaver i Polen af samme konspirative karakter som deres øst-europæiske kolleger i Vesten.

Meddelere og agenter på ambassaden

Den polske efterretningstjeneste har formentlig gennem hele den kolde krig haft kontakt til de fleste lokale polakker, som var ansat på den danske ambassade, og hvervet dem til at arbejde for sig. Personer, som på forskellig vis kunne komme i kontakt med ambassadens medarbejdere, blev studeret for at undersøge „mulighederne for operativ udnyttelse“. Når de blev fundet anvendelige af de polske tjenester, blev de forsøgt inddraget i indsatsen mod ambas-

²⁴ Se eksempelvis „Notatka służbowa o zaniechaniu prowadzenia kwestionariusza ewidencyjnego dot. dotychczasowego ambasadora Danii w Polsce Christiana Holtena-Eggerta“ [Tjenstligt notat om opgivelse af protokolføring vedr. den tidligere danske ambassadør i Polen Christian Holten-Eggert], 28. maj 1974, udarbejdet af major H. Derenko. IPN, 00231/304, vol. 8, del 1.

„Streszczenie sprawy ewid. obs. Nr 475 krypt. 'Skazany'“ [Resumé af observationssag nr. 475 med kodenavnet 'Dømt'], rapport af 28. januar 1960, udarbejdet af E. Hryniewiecki. IPN, 00231/304, vol. 2, del 3. „Streszczenie sprawy oper.-obs. Nr. 232 krypt. 'Amelia'“ [Resumé af den operativt-observationsmæssige sag nr. 232 med kodenavnet 'Amalie'], rapport af 14. september 1961, udarbejdet af Edward Hryniewiecki. IPN, 00231/304, vol. 2, del 3. „Streszczenie sprawy oper.-obs. Nr. 233 krypt. 'Teodor'“ [Resumé af den operativt-observationsmæssige sag nr. 233 med kodenavnet 'Teodor'], rapport af 14. september 1961, udarbejdet af Edward Hryniewiecki. IPN, 00231/304, vol. 2, del 3. „Raport dot. operacyjnych przedsięwzięć w stosunku do charge de affaires poselstwa duńskiego Aaberga Henninga“ [Rapport vedr. de operative tiltag over for chargé d'affaires ved den danske repræsentation Aaberg Henning], 4. marts 1954. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

²⁵ „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego krypt. 'Korona'“ [Rapport om forløbet af objektstudierne med kodenavnet 'Krone'], 27. juni 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1. Kilde 44/27/51. Rapport af 27. juni 1953.

saden.²⁶ Polske kilder giver en række eksempler på ansatte, som fra 1950'erne frem til 1970'erne holdt den polske tjeneste orienteret om forholdene på ambassaden, og som forsøgte at skaffe adgang til ambassadens hemmelige materiale. Af forskellige polske kilder fremgår det, at det danske personale var opmærksomt på sikkerhedsproblemerne.²⁷

De hvervede personer inde på ambassaden forøgede muligheden for at få adgang til hemmelige dokumenter og krypteringsudstyr. Den polske efterretningstjenestes dokumenter viser, at den i 1950'erne havde flere kilder på den danske ambassade.²⁸ En af disse, „Aleksander“, leverede stemningsrapporter om arbejdet på ambassaden og om de emner, som optog de danske diplomater. Også meddelelsen „Palladium“ stod til den polske tjenestes disposition.²⁹ I begyndelsen af 1958 kunne „Aleksander“ blandt andet fortælle om den umiddelbare reaktion på Rapacki-planen og ambassadens behandling af forslaget.³⁰ Den polske tjeneste anvendte gennem hele den kolde krig de såkaldte „overtalelsessamtaler“ mod ambassadens polske ansatte og gjorde fortsat brug af denne metode i 1970'erne.³¹ Hvervninger skete dog også på frivillig basis. Dette var eksempelvis tilfældet med agenten „Andrzej“, som fra slutningen af 1960'erne arbejdede for UB, mens han bestred en stilling på ambassaden.³² Den polske efterretningstjeneste havde således løbende agenter ansat på den danske ambassade.³³

Hvervning af ambassadens polske ansatte kunne ske både frivilligt og ved hjælp af pression. I julen 1952 erfarede den polske tjeneste, at en dansk mand, som tidligere havde været ansat ved den danske ambassade i Warszawa, nu søgte om visum til Polen med henblik på at besøge sin polske forlovede.

²⁶ Se eksempelvis „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego kr. Korona“ [Rapport om forløbet af objektstudierne under kodenavnet 'Krone'], 3. november 1953, udarbejdet af sekondløjtnant Łobaczewski. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

²⁷ Rapport af 26. februar 1958 fra „Aleksander“. IPN, 00231/304, vol. 1. „Aleksander“ oplyser, at eksempelvis karbonpapir fra kopiering af dokumenter blev krævet tilbage af ambassadens „chef“, som herefter destruerede papirerne.

²⁸ Se blandt andet rapport af 12. december fra „Aleksander“. IPN, 00231/304, vol. 1. Rapport af 26. februar 1958 fra „Aleksander“. IPN, 00231/304, vol. 1.

²⁹ „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego krypt. 'Korona'“ [Rapport om forløbet af objektstudierne med kodenavnet 'Krone'], 27. juni 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

³⁰ Rapport af 12. december fra „Aleksander“. IPN, 00231/304, vol. 1.

³¹ „Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej 'Dynamo' na rok 1973“ [Vejledende plan for operative tiltag mod objektsagen 'Dynamo' for 1973], uden dato. IPN, 00231/304, vol. 7, del 1.

³² „Charakterystyka tw. krypt. 'Andrzej' nr. rej. 25356“ [Karakteristik af en kammerat med kodenavnet 'Andrzej', registreringsnr. 25356], rapport af 10. oktober 1974, udarbejdet af major H. Derenko. IPN, 00231/304, vol. 8, del 1. I rapporten nævnes det, at „Andrzej“ frem til 1974 havde haft gode muligheder for at skaffe informationer til den polske efterretningstjeneste.

³³ „Sprawozdanie z realizacji działań operacyjnych w obiekcie 'Dynamo' w 1973r. oraz planowane działania w roku 1974“ [Rapport om realiseringen af operative aktiviteter i objektet 'Dynamo' i 1973 samt planlagte aktiviteter i 1974], 8. januar 1974, udarbejdet af major H. Derenko. IPN, 00231/304, vol. 8, del 1.

Polen, i modsat fald vil vi ikke tillade ham indrejse.³⁴ Den polske efterretningstjeneste ville således gøre brug af pression over for kvinden for at få hende til at samarbejde. Målet var at få den danske mand til indirekte at fremskaffe oplysninger om de danske forhold. „I betragtning af, at han har arbejdet på ambassaden, vil vi, når han kommer til Polen, med hendes hjælp bestræbe os på, at han knytter kontakter til ambassadens medarbejdere, så vi indirekte kan udnytte ham operativt,“ lød overvejslen hos den polske sagsbehandler.³⁵

Sagens videre forløb fremgår ikke af de tilgængelige kilder, men andre dokumenter viser den polske efterretningstjenestes forsøg på at få placeret agenter og meddelere på den danske ambassade. Pression blev atter set som et muligt middel, da man i en rapport fra sommeren 1953 evaluerede indsatsen mod ambassaden. Hovedopgaverne var at få adgang til ambassadens bokse og arkiv samt at studere de to danske diplomaters „faktiske aktiviteter“. ³⁶ Af rapporten fremgår det, at den polske tjeneste havde fokus på ambassadens portnerske Górska „med henblik på eventuelt at udnytte hende operativt eller bevirke, at hun bliver fyret, hvis hun ikke egner sig til udnyttelse.“ ³⁷ Anvendelsen af ambassadens portnerske synes ikke at have haft det ønskede resultat, for i november 1953 drøftedes det, hvordan man fra polsk side havde i sinde at få placeret meddeleren „Basia“. „Basia“ synes at være blevet fundet egnet til at fungere som meddeler for tjenesten. „Når vi betragter situationen under et, finder vi, at „Basia“ bør placeres i en stilling på den danske ambassade i stedet for Górska,“ hed det. ³⁸

Tekniske operationer mod ambassaden

Det var ikke kun hvervede meddelere og agenter, som gav den polske efterretningstjeneste indsigt i ambassadens forhold. Ambassadens telefoner blev også aflyttet af den polske tjeneste.³⁹ Det danske personale har dog formentlig forventet en sådan indsats fra polsk side, hvorfor det må antages at være

³⁴ „Notatka służbowa“ [Tjenstligt notat], 30. december 1952, udarbejdet af sekondløjtnant Kudraszew. IPN, 00231/304, vol. 1.

³⁵ „Notatka służbowa“ [Tjenstligt notat], 30. december 1952, udarbejdet af sekondløjtnant Kudraszew. IPN, 00231/304, vol. 1.

³⁶ „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego krypt. 'Korona'“ [Rapport om forløbet af objektstudierne med kodenavnet 'Krone'], 27. juni 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

³⁷ „Raport o przebiegu rozpracowania obiektowego krypt. 'Korona'“ [Rapport om forløbet af objektstudierne med kodenavnet 'Krone'], 27. juni 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.

³⁸ „Notatka służbowa ze spotkania z infor. 'Basia'“ [Tjenstligt notat om et møde med informanten 'Basia'], 19. november 1953, udarbejdet af Szeler. IPN, 00231/304, vol. 1. Af en anden kilde („Notatka służbowa“ [Tjenstligt notat], 11. maj 1953, uden ophavsmand. IPN, 00231/304, vol. 2, del 1.) fremgår det, at Górska var den daværende portnerske ved den danske ambassade.

³⁹ „Komunikat dot. obserwacji obiektu 'Bałtyk' w dniach 11, 15 i 16.V. br.“ [Melding vedr. observation af objektet 'Østersøen' i dagene 11., 15. og 16.05 d.å.], 17. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. „Komunikat dot. obserwacji obiektu 'Bałtyk' w dniach 18 i 19 maja 1961 r.“ [Melding vedr.

begrænset, hvad den polske tjeneste har fået indsigt i af fortrolige sager ved hjælp af telefonaflytninger.

Den polske tjeneste holdt sig også orienteret om aktiviteterne på ambassaden ved hjælp af rumaflytning. Rapporterne giver et overblik over indholdet af og tidspunktet for de drøftelser, som blev ført på ambassaden, og med hvem de blev ført.⁴⁰ Af rapporterne fremgår det, at flere rum på ambassaden var aflyttet, og at man formentlig fra polsk side har haft mulighed for at følge samtaler i flere rum på én gang. Det synes også at fremgå, at oplysninger af handelsmæssig karakter har været af betydning for det polske indhentningsarbejde.⁴¹

Installation af aflytningsudstyr krævede politisk godkendelse fra den polske regering. I 1960 anmodede den polske efterretningstjeneste eksempelvis den polske indenrigsminister om tilladelse til at installere aflytningsudstyr i det hus, som den danske ambassade skulle flytte ind i.⁴² Efterretningstjenesten anmodede også indenrigsministeren om lov til at aflytte den villa, som skulle bebos af den danske ambassadesekretær Hans Jespersen.⁴³ Andre polske kilder viser, hvordan man løbende forsøgte at vedligeholde det placerede aflytningsudstyr på den danske repræsentation.⁴⁴

I hvilket omfang man fra dansk side har kendt til den polske aflytning af ambassaden vides ikke. PET fik løbende oplysninger om en målrettet polsk indsats mod den danske repræsentation og brud på den danske ambassades

observation af objektet 'Østersøen' i dagene 18. og 19. maj 1961], 20. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. „Streszczenie rozmów przeprowadzonych na obiekcie 'Bałtyk' w dniu 23, 24.V.61r.“ [Resumé af samtaler ført i objektet 'Østersøen' d. 23. og 24.05.1961], 26. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. „Komunikat z obserwacji obiektu 'Bałtyk' z dni 26 i 27.V.61“, [Melding om observation af objektet 'Østersøen' i dagene 26. og 27.05.1961], 27. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. „Streszczenie rozmów, prowadzonych na obiekcie krypt. 'Bałtyk' w dniu 29.10.1962“ [Resumé af samtaler ført i objektet 'Østersøen' d. 29.10.1962], 3. november 1962, udarbejdet af løjtnant F. Mackowiak. IPN, 00231/304, vol. 3. „Streszczenie z prowadzonej rozmowy z obiektu 'Bałtyk' z dn.3.09.1964 – język angielski“ [Resumé af samtaler ført i objektet 'Østersøen' d. 03.09 1964, på engelsk], 5. september 1964, udarbejdet af kaptajn J. Witczak. Alle de ovennævnte kilder stammer fra IPN, Materiały Biura 'T' i 'B', 00231/304, vol. 3.

⁴⁰ „Komunikat dot. obserwacji obiektu 'Bałtyk' w dniach 11, 15 i 16.V. br.“ [Melding vedr. observation af objektet 'Østersøen' i dagene 11., 15. og 16.05 d.å.], 17. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. IPN, 00231/304, vol. 3. „Komunikat dot. obserwacji obiektu 'Bałtyk' w dniach 18 i 19 maja 1961 r.“ [Melding vedr. observation af objektet 'Østersøen' i dagene 18. og 19. maj 1961], 20. maj 1961, udarbejdet af major M. Fedyna. IPN, 00231/304, vol. 3.

⁴¹ „Streszczenie rozmów przeprowadzonych na ob. 'Bałtyk' w dniach 9, 11 listopada 1964 r.“ [Resumé af samtaler ført i objektet 'Østersøen' i dagene 9. og 11. november 1964], 14. november 1964, uden ophavsmand. IPN, 00231/304, vol. 3. „Streszczeniez przeprowadzonych rozmów z obiektu 'Bałtyk' z dn. 28.01 i 1.02.65 – jęz. fran.niem.ang.“ [Resumé af samtaler ført i objektet 'Østersøen' i dagene 28.01 og 01.02 1965], 2. februar 1965, udarbejdet af kaptajn J. Witczak. IPN, 00231/304, vol. 3.

⁴² „Wniosek o założenie PP“ [Ansøgning om installation af PP], 1960, udarbejdet af oberst R. Matejewski. IPN, Materiały do sprawy krypt. 'Dynamo', 00231/304, vol. 4.

⁴³ „Wniosek o założenie PP“ [Ansøgning om installation af PP], 18. november 1960, udarbejdet af oberst R. Matejewski. IPN, Materiały do sprawy krypt. 'Dynamo', 00231/304, vol. 4.

⁴⁴ „'Bałtyk' Nr. 166 z dnia 30.XI.1960“ ['Østersøen' nr. 166 af 30.11.1960], notat af 30. november 1960, udarbejdet af Cz. Stahnke. IPN, Materiały Biura 'T' i 'B', 00231/304, vol. 4.

sikkerhed. Det er derfor nærliggende at antage, at man fra dansk side har kendt til problemet eller i hvert fald antaget, at ambassaden blev aflyttet. I 1986 udtalte danske diplomater og ansatte ved danske repræsentationer i Østeuropa, at man var varsom med, hvad man udtalte sig om på repræsentationerne, fordi det forventedes, at de blev aflyttet.⁴⁵ Udtalelserne fremkom i forbindelse med den danske regerings offentliggørelse af de fund, man havde gjort på den danske ambassade i Warszawa. Her havde danske eksperter udsendt af udenrigsministeriet fundet af en halv snes mikrofoner.⁴⁶ Mikrofonerne var skjult forskellige steder på ambassaden og var angiveligt i stand til at opfange selv svage lyde. Ifølge udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen var fundene ikke overraskende, men måtte alligevel afføde en protest fra dansk side. Socialdemokratiets politiske ordfører, Svend Auken, var enig i, at man fra dansk side måtte protestere, og opfordrede desuden til at foretage undersøgelser af andre danske ambassader med henblik på at få afdækket, om også de blev aflyttet.⁴⁷

Diplomatisk post og kommunikation

Ud over rumaflytninger kunne østlige efterretningstjenester også aflæse de vestlige landes diplomatiske kommunikation, såfremt man var i stand til at dekryptere de kodede meddelelser. Ifølge KGB-arkivar Vasilij Mitrokhins oplysninger var Danmark blot et af flere vestlige lande, som fik sin diplomatiske kommunikation dekrypteret og aflæst.⁴⁸ Såfremt man ikke havde indsigt i de enkelte landes kode- og krypteringssystemer, kunne det medføre en række besværligheder at forsøge at aflæse kommunikationen. En måde, hvorpå man hurtigt kunne blive i stand til at aflæse krypteret diplomatisk kommunikation, var at få fat i de krypteringsnøgler, som anvendtes af eksempelvis de danske diplomater. Sådanne krypteringsnøgler og koder kunne fremskaffes ved at begå indbrud på de vestlige repræsentationer. Alene i 1960 gennemførte KGB i samarbejde med andre østeuropæiske tjenester 52 indbrud på vestlige ambassader forskellige steder i Østeuropa.⁴⁹ Også den polske tjeneste forsøgte at „kontrollere døren til krypteringsrummet, tilpasse nøglerne til krypteringsmedarbejderens pengeskab og få kontrol over tælleren. Formålet med dette

⁴⁵ *Berlingske Tidende*, 4. december 1986.

⁴⁶ *Berlingske Tidende*, 4. december 1986. *Jyllands-Posten*, 4. december 1986.

⁴⁷ *Jyllands-Posten*, 4. december 1986.

⁴⁸ Christopher Andrew & Vasilij Mitrokhin. *The Mitrokhin archive – The KGB in Europe and The West*, s. 459.

⁴⁹ Vladislav M. Zubok. „Spy vs. Spy: The KGB vs. The CIA, 1960-1962“, *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 4, 1994, s. 25.

arbejde er at få fat på krypteringsinformation og hemmeligt materiale,“ som det hed i en polsk rapport fra 1973.⁵⁰

Der blev foretaget undersøgelser af den danske ambassade og dens korrespondance. En plan for arbejdet mod ambassaden viser, at der efter behov ville „blive foretaget kontrol af diplomatposten“. ⁵¹ Den polske efterretningstjeneste formåede med en vis sandsynlighed at få kendskab til det danske kodesystem. Dette kendskab fik man i forbindelse med, at den danske ambassade fik besøg af en lille gruppe „sweepere“ fra PET.⁵² Denne lille gruppe havde til opgave at dæmme op for fremmede tjenesters aktiviteter mod danske ambassader. Det skete blandt andet ved at tage til Warszawa med den opgave at finde eventuelle mikrofoner og styrke sikkerheden på ambassaden. I sin erindringsbog omtaler den nu afdøde PET-medarbejder Ib S. Norgaard en rejse til Polen i marts 1973.⁵³ Af en polsk kilde fremgår det, at Norgaard sammen med to kolleger havde foretaget kontrol af den danske ambassades sikkerhed. Dette indebar formentlig en søgning efter skjulte mikrofoner og aflytningsudstyr. De havde desuden haft til opgave at installere et nyt kodesystem. Forud for danskernes hjemrejse foretog den polske efterretningstjeneste en hemmelig ransagning af deres bagage, hvorved „instruktionen og tegningerne til det nye kodesystem blev affotograferet.“⁵⁴ Den polske tjeneste har derfor formentlig været i stand til at bryde den danske sikkerhed på dette område.

Samme år – 1973 – gjorde en rapport status over indsatsen mod den danske ambassade det pågældende år. Selvom den polske rapport fremhævede danskernes forsøg på at have et højt sikkerhedsniveau på ambassaden, må konklusionen fra et dansk perspektiv betegnes som nedslående. Den polske tjeneste kontrollerede to polakker ansat på ambassaden. Hertil kom, at man havde gennemført 34 indbrud på ambassaden og var kommet i besiddelse af 759 dokumenter på i alt 5277 sider. Det affotograferede materiale bestod både af diplomatpost og NATO-dokumenter.⁵⁵

1973 var formentlig på dette punkt et godt år for den polske tjeneste. En lignende opgørelse for tjenestens tilegnelse af danske dokumenter i årene

⁵⁰ „Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej 'Dynamo' na rok 1973“ [Vejløende plan for operative tiltag mod objektsagen 'Dynamo' for 1973], uden dato, uden underskrift. IPN, Materiały do sprawy krypt. 'Dynamo', 00231/304, vol. 7, del 1.

⁵¹ „Kierunkowy plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy obiektowej 'Dynamo' na rok 1973“ [Vejløende plan for operative tiltag mod objektsagen 'Dynamo' for 1973], uden dato, uden underskrift. IPN, Materiały do sprawy krypt. 'Dynamo', 00231/304, vol. 7, del 1.

⁵² En „Sweeper“ er en person, der uddannet og udstyret til at finde skjult aflytningsudstyr. Se Norma Polmar og Thomas B. Allen, *Spy Book – The encyclopedia of Espionage*, s. 543.

⁵³ Ib S. Norgaard, *Spionjeger i Danmark: En Dansk Spionjegers Liv og Oplevelser i PET*, 2003, s. 216.

⁵⁴ „Notatka służbowa“, [Tjenstligt notat], 10. marts 1973, udarbejdet af kaptajn Henryk Derenko. IPN, Materiały do sprawy krypt. 'Dynamo', 00231/304, vol. 7, del 1.

⁵⁵ „Sprawozdanie z realizacji działań operacyjnych w obiekcie 'Dynamo' w 1973r. oraz planowane działania w roku 1974“ [Rapport om realiseringen af operative aktiviteter i objektet 'Dynamo' i 1973 samt planlagte aktiviteter i 1974], 8. januar 1974, udarbejdet af major H. Derenko. IPN, Sprawa obiektowa 'Dynamo', 00231/304, vol. 8, del 1.

1969-1973 viser, at man i disse år fik tilegnet sig i alt 3500 sider fra den danske ambassade.⁵⁶ Alene 1973 havde således været mere indbringende for den polske tjeneste end de fire foregående år tilsammen. Lignende rapporter fra 1976 viser, at selvom man fra dansk side skiftede låse og forsøgte at forbedre sikkerheden, var den polske efterretningstjeneste i stand til at bryde ind på ambassaden og skaffe sig adgang til danske dokumenter. I løbet af en femårig periode fra 1972 til 1976 lykkedes det den polske tjeneste at få adgang til i alt 16.920 sider.⁵⁷

PET og de danske repræsentationer

Foruden den danske ambassade i Polen blev også andre danske repræsentationer tilsyneladende udsat for lignende indbrud. I flere PET-rapporter berøres problemet med de østlige tjenesters forsøg på at trænge ind på ambassaderne. Allerede i begyndelsen af 1960'erne havde PET modtaget oplysninger om, at den polske efterretningstjeneste koncentrerede sig stærkt om penetring af de danske konsulater i Szczecin og Gdańsk samt den danske ambassade i Warszawa.

PET var klar over, at man fra polsk side flere gange havde skaffet sig adgang til blandt andet ambassaden i Warszawa, og at man med held havde kopieret dokumenter fra ambassaden. Ambassaden oplyste, at man ikke arkiverede dokumenter, der kunne være af betydning for en efterretningstjeneste, da dokumenter af virkelig interesse i henhold til udenrigsministeriets retningslinjer blev destrueret. Endvidere vidste man på dansk hold, at de polske efterretningstjenester også tidligere ved flere lejligheder havde gennemført operationer mod de danske repræsentationer. Allerede i slutningen af 1940'erne havde den polske tjeneste forsøgt at få en medarbejder ved ambassaden – formentlig en polak – til at skaffe en kopi af nøglen til det skab, hvori ambassadens kodebøger opbevaredes. Den danske ambassadesekretær Hans Jespersen havde beklaget sig over, at han gennem nogle dage åbenlyst var blevet fulgt overalt på sin færd. Som nævnt ovenfor var det Hans Jespersens bolig, som den polske tjeneste i samme periode havde søgt den polske indenrigsminister om tilladelse til at aflytte. Alt i alt ligger de danske oplysninger

⁵⁶ „Plan operacyjnych przedsięwzięć do sprawy obiektowej krypt. 'Dynamo'“ [Plan for operative tiltag mod objektsagen med kodenavnet 'Dynamo'], 26. maj 1973, udarbejdet af kaptajn H. Derenko. IPN, Sprawa obiektowa 'Dynamo', 00231/304, vol. 8, del 1.

⁵⁷ „Notatka dot. obiektu krypt. 'Dynamo'“ [Notat vedr. objektet med kodenavnet 'Dynamo'], 12. oktober 1976, uden ophavsmand. IPN, Sprawa obiektowa 'Dynamo', 00231/304, vol. 8, del 1.

Se også „Notatka dot.: ponownego pokonania zabezpieczeń technicznych obiektu 'Dynamo' pozwalającego na kontrolę dokumentów znajdujących się w placówce“ [Notat vedr.: fornyet overvinding af de tekniske sikkerhedsforanstaltninger i objektet 'Dynamo', hvilket giver mulighed for kontrol med dokumenter på repræsentationen], 29. september 1976, udarbejdet af oberst Z. Daroszewski. IPN, Sprawa obiektowa 'Dynamo', 00231/304, vol. 8, del 1.

om polske aktiviteter mod ambassaden i Warszawa tæt op ad den polske tjeneses faktiske fremgangsmåde.

I årsberetningen for 1979 bemærkede PET's satellitsektion, at de danske repræsentationer i Østeuropa konstant var i de lokale efterretningstjenesters søgelys, ligesom ambassaderne syntes „meget sårbare“ over for efterretningsaktiviteter fra disse tjenester.⁵⁸ PET havde oplysninger om, at det var lykkedes for den tjekkoslovakiske efterretningstjeneste StB at trænge ind på den danske ambassade i Prag og „kompromittere nøgler, koder og klassificerede NATO-dokumenter“. Fra dansk side havde man monteret en tæller på ambassadens pengeskab, men også denne var det lykkedes StB at omgå.⁵⁹ Udover dette havde StB tre meddelere blandt de lokalt ansatte medarbejdere ved ambassaden, ligesom man igennem en årrække foretog aflytning af ambassaden.⁶⁰ Ved at placere agenter på de danske ambassader i Østeuropa kunne de socialistiske landes efterretningstjenester opnå oplysninger om interne forhold og arbejdsgange på ambassaderne samt personlige oplysninger om de ansatte.

Østlig militær efterretningsvirksomhed

I de første efterkrigsår synes de østlige efterretningstjenester at have været beskæftiget med en nøje rekognoscering og kortlægning af det danske terræn. PET kunne konstatere en relativt omfattende aktivitet fra østlig side, hvoraf en stor del dog holdt sig inden for lovens grænser. Ikke så sjældent endda konstateredes det, at en polsk ambassadør, en sovjetisk handelsattaché eller ligefrem hele grupper af østeuropæiske diplomater drog omkring i Danmark og fotograferede mål af militær interesse, f.eks. et havneområde, hvor der tilfældigvis lå en dansk ministryger eller et besøgende krigsskib fra et andet NATO-land. Andre gange var det radaranlæg eller flyvepladser, der havde interesse. De østeuropæiske diplomater blev efter omstændighederne fulgt på deres ture gennem Danmark. Det gjaldt således også den polske militærattaché, den sovjetiske marineattaché samt den sovjetiske assisterende forsvarsattaché, som et forår tog på tur med deres koner og børn. På denne ene tur nåede de forbi flyvestation Avnø, Storstrømsbroen, radarstationen på Kulsbjerg, militærforlægningen ved Stensved, Mønbroen, Tommestrup og videre ad en bivej nordpå mellem raketbasen og radarstationen og forbi Stevnfortet til Sigerslev. På den pågældende familietur havde man passeret og gjort ophold ved en række militære mål. Det var dog ikke kun militære mål inde i landet, de fremmede tjenester rettede fokus mod. De danske kystlinjer

⁵⁸ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 127.

⁵⁹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 127.

⁶⁰ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 141.

blev nøje undersøgt og vurderet af de østlige diplomater. Også elværker, havne, kajpladser, jernbaneknudepunkter, jernbanebroer og lignende, der kunne være af betydning i forbindelse med en konflikt, blev fotograferet og iagttaget af de østlige efterretningsofficerer. Når man foretog denne terrænrekognoscering, havde det også til formål at finde egnede steder til indsættelse af specialstyrker bag de danske linjer.⁶¹ Dette bekræftes af polske dokumenter.

Også fra søsiden opererede østblokken. I september 1962 bemærkedes det, at en sovjetisk trawler havde placeret sig ud for Skagen – få hundrede meter fra en af det danske forsvars radarstationer.⁶² Trawlerens tilstedeværelse førte til, at politiet og de sømilitære myndigheder blev underrettet, selvom den havde tilladelse til at kaste anker, hvis der skulle udføres reparationer. Lokale hjemmefærnsfolk havde tidligere klaget over de aktiviteter, som besætningsmedlemmer fra sovjetiske og østtyske skibe havde udfoldet i området. Deres interesse havde rettet sig mod militære anlæg i og omkring Skagen.⁶³ Problemet var ikke nyt. To år forinden havde forsvarsministeriet i et notat beskrevet problemet med de østeuropæiske skibe for blandt andre Jens Otto Krag.⁶⁴ På de østlige skibe ud for militære anlæg ved Skagen havde man fra dansk side „kunnet konstatere usædvanligt antenneudstyr om bord i disse fartøjer“. Også Langelandsfortet var under østlig observation fra søsiden. Hertil kom de østlige attachéers rejser i området. Ministeriets vurdering af den østlige indsats i Danmark førte til følgende konklusion: „Det skal endelig bemærkes, at der i det hele foregår en efterretningsvirksomhed over det meste af landet, såvel mod militære installationer som mod nøglepunkter og taktisk vigtige land- og kyststrækninger. Virksomheden foregår såvel fra fremmed attachéside som fra civil side.“

I indhentningen af oplysninger om Danmark til brug for de militære efterretningstjenester og forsvarsstabe i Østeuropa indgik anskaffelse af kort over Danmark i forskellige størrelsesforhold. Forsøg på at skaffe landkort var et tilbagevendende led i de østlige tjenesters arbejde og skal formentlig ses som et forsøg på at opdatere de allerede indhentede oplysninger vedrørende danske geografiske forhold. Polske militærattachéer blev fra hovedkvarteret beordret til at indkøbe de nyeste udgaver af kort over Danmark og Norge samt en række militære tidsskrifter.⁶⁵ „Man har vist særlig interesse for prospektkort med havne – rådhus – større pladser og hovedgader,“ bemærkede FE i sin halvårsrapport for 1964.⁶⁶ En medarbejder ved den polske ambassade ind-

⁶¹ Andrew & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 468-469.

⁶² *Bertingske Tidende* 19. september 1962.

⁶³ *Bertingske Tidende* 3. november 1962.

⁶⁴ Notat af 8. August 1960. Jens Otto Krags arkiv. Kasse 55, læg D.

⁶⁵ Brev af 19. november 1959 fra den polske generalstabs militærattachéafdeling til militærattachéen i København. IPN, Korespondencja wychodząca do Attachatu w Kopenhadze, 371/74.

⁶⁶ FE's arkiv. Halvårsoversigt nr. 2 1964, s. 83.

købte adskillige kort over Sønderjylland og havde ved samme lejlighed bestilt detaljerede kort over hele Danmark, som dog ikke blev leveret. Også tilfælde, hvor personer fra Sønderjylland havde købt kort over eksempelvis Karup og Kastrup, blev indrapporteret. Geodætisk Institut fik flere store bestillinger på landkort. Også fra udlandet indløb meldinger om, at østeuropæiske diplomater indsamlede kort over Danmark.

Sovjetiske rejser i Danmark

Det var oplagt, at de østeuropæiske efterretningsofficerer indhentede oplysninger om danske militære installationer og objekter, som i tilfælde af krig kunne blive mål for et angreb. De østeuropæiske aktiviteter i Danmark førte til, at PET fra januar 1953 til sommeren 1959 foretog systematiske observationer af de sovjetiske ambassadevogne og personer, der blev fundet mistænkelige.⁶⁷ De sovjetiske rejser til eksempelvis Nordjylland synes at have haft flere formål. Dels skulle militært vigtige områder og anlæg undersøges nærmere, dels skulle danske kommunister og sympatisører besøges. I januar 1953 drog en lille sovjetisk delegation til Jylland, hvor den tog kontakt til en fremtrædende kommunist og lokalredaktør fra Land og Folk. Han havde senere til en bekendt udtalt, at de sovjetiske diplomater var i Jylland for at kigge nærmere på nogle skibe. I et andet tilfælde blev havnen i Aalborg observeret, inden de sovjetiske diplomater forsøgte at komme i kontakt med et kommunistisk medlem af Folketinget og en ledende skikkelse i den lokale afdeling af Dansk-Russisk Samvirke. I 1954 skete der det usædvanlige, at hele tre biler på samme tid forlod den sovjetiske ambassade i København og kørte til Jylland, hvor havne blev rekognosceret og fotograferet, ligesom diplomaterne tilsyneladende forsøgte at kortlægge Hirtshals. Det efterfølgende år viste det sig, at den sovjetiske militærattaché ved flere lejligheder havde kontakt med en dansk officer, og at der efter alt at dømme var tale om konspirative møder, da den sovjetiske diplomat forud for møderne havde gjort en ihærdig indsats for at ryste forfølgerne fra PET af sig. Faktisk var det mere reglen end undtagelsen, at de sovjetiske diplomater kørte ad mærkelige ruter og relativt ukendte biveje for at komme af med forfølgerne, når de tog på ture i Jylland. Under turene i Jylland overnattede de sovjetiske diplomater ofte på hotel, men for at undgå en registrering i hotellets indskrivningsbord begyndte diplomaterne også at medbringe telte, hvorefter der overnattedes i den fri natur eller på campingpladser. Da PET i sommeren 1959 skulle opsummere resultaterne af de forløbne års overvågning af de sovjetiske diplomater, hed det: „Et forsøg på at drage en konklusion af foranstående oversigt må blive, at der

⁶⁷ PET's arkiv. DIIS-samlingen, dokument nr. 72.

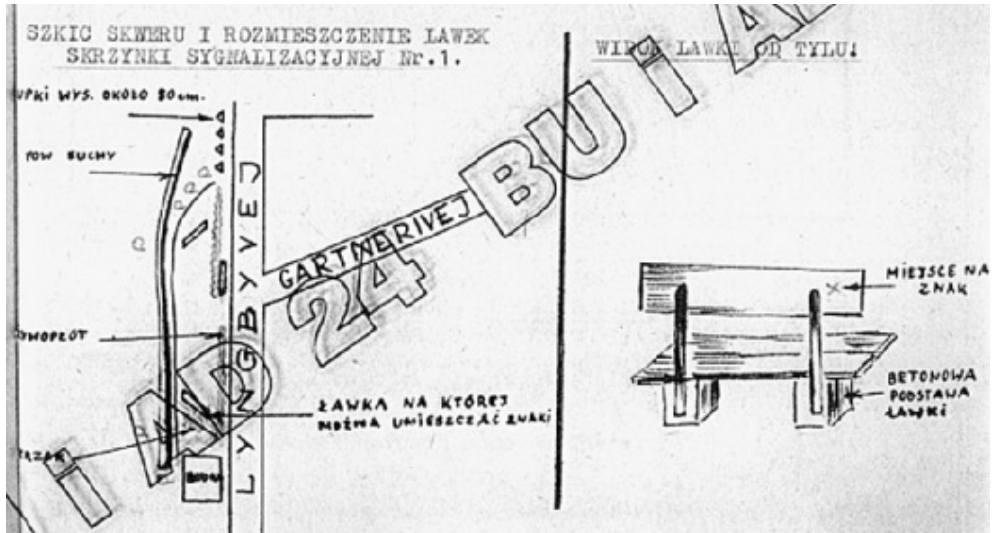
i hele det pågældende tidsrum og fortsat har foregået og foregår en intensiv og kontinuerlig spionage af militære anlæg m.m. i Nordjylland fra den russiske ambassade i København.⁶⁸ Afsluttende konstateredes det, at en enkelt af de sovjetiske diplomaters danske kontakter i Jylland havde et sådant forhold til en af de sovjetiske attachéer, at der efter alt at dømme var tale om agentvirksomhed og spionage til fordel for en fremmed magt.

PET's overvågning af de østeuropæiske diplomater skete i samarbejde med politikredsene rundt omkring i landet. Det var politikredsene, som meldte tilbage om observationer af biler tilhørende de østlige repræsentationer ude i landet, og politikredsene kunne ofte meddele, at der blev fotograferet flittigt og gjort „iagttagelser af efterretningsmæssig karakter“. Til at holde øje med østdiplomaterne havde PET et netværk af ansatte landet over, som blev alarmeret, når de østeuropæiske diplomatbiler nærmede sig forskellige områder. Problemet med dette netværk var, at PET-folkene ude omkring i landet sagtens kunne være engageret til anden side og således være i gang med en anden opgave, når der fra København indløb meldinger om, at eksempelvis en sovjetisk diplomatbil var på vej til Fyn. PET's meddelere kunne til tider fortælle om den samme diplomatbil, som gentagne gange var blevet observeret samme sted, ikke langt fra en dansk radarstation. I andre tilfælde blev østlige diplomater set, mens de var i færd med at smalfilme gadekryds og vejinformationer. Observationer om diplomaterne var særlig talrige, når der blev afholdt NATO-øvelser på dansk grund eller i danske farvande. Med tiden blev de danske overvågere i stand til at identificere de forskellige ambassade-ansatte, som drog ud på missioner i Danmark.

Østlige efterretningsofficerer var ofte at finde i områder, hvor det danske forsvar afholdt militære øvelser sammen med sine NATO-allierede. De polske efterretningsofficerer havde til opgave at komme tæt på militære øvelser og observere deres forløb. Beskrivelser af militærøvelser skulle sendes tilbage til hovedkvarteret i Polen og Sovjetunionen og var en fast bestanddel af de østlige efterretningsofficerers arbejde. Eksempler på sådanne tilbagemeldinger og beskrivelser af øvelser i Danmark kendes fra østlige arkiver. Af polske kilder fremgår det, at det blev påtalt af hovedkvarteret i Polen, når efterretningsofficererne i Danmark ikke havde opfyldt deres opgaver i Danmark tilfredsstillende.⁶⁹ Militære øvelser i Danmark skulle beskrives detaljeret. Et eksempel på en sådan henvendelse kom i 1959, hvor den polske militærattaché blev kritiseret for ganske vist at have opfyldt de formelle kriterier i sine beskrivelser af danske efterårsøvelser, men for at have været for generel og upræcis. Indberetningen havde været ubrugelig på grund af sin generelle ka-

⁶⁸ PET's arkiv. DIIS-samlingen, dokument nr. 72.

⁶⁹ Brev af 19. november 1959 fra den polske generalstabs militærattachéafdeling til militærattachéen i København. IPN, Korespondencja wychodząca do Attachatu w Kopenhadze, 371/74.

Signalsted for polske agenter ved Lyngbyvej. Krydset angiver det præcise sted, hvor signalet om ny post skal placeres. 1955 (IPN, Warszawa).

rakter. Alt kildemateriale, som lå til grund for indberetningen, skulle nu sendes til Polen.⁷⁰

Da man nogle år senere var blevet mere fortrolig med de østlige officerers rutiner og arbejdsmetoder, synes det ikke at have vakt den store uro hos de danske tjenester. FE fulgte de østlige efterretningsofficerer på deres rejser rundt i landet, og op gennem 1960'erne førte dette til en tilbagevendende konstatering i FE's halvårsoversigter: „Disse rejser har ikke i det forløbne halvår givet anledning til særlige forholdsregler, men skønnes stadig at have efterretningsmæssige formål.“⁷¹

Polens særlige interesse for Danmark

Polen havde en særlig interesse i at kende det danske område i mindste detalje. PET modtog oplysninger om, at Danmark af polske militære myndigheder blev anset for at være et potentielt operationsområde i en eventuel fremtidig konflikt, hvori Polen måtte være impliceret. Den polske interesse var altså langt større og rakte videre end blot Sønderjylland. Militærattachéen i Danmark havde ifølge PET's oplysninger fået stillet følgende særlige krav af den polske militære efterretningstjeneste:

⁷⁰ Brev af 19. november 1959 fra den polske generalstabs militærattachéafdeling til militærattachéen i København. IPN, Korespondencja wychodząca do Attachatu w Kopenhadze, 371/74.

⁷¹ FE's arkiv. Halvårsoversigt nr. 2 1964, s. 83.

- „1) Indberet enhver oplysning vedrørende de i det dansk/tyske grænseområde beliggende militære installationer, broer, jernbanenet og -stationer samt flyvepladser – heri indbefattet rids af disse. Alle sådanne installationer betragtes af Z-II som sabotageobjekter under fjendtligheder eller før disses udbrud.
- 2) Indberet ethvert chefskifte inden for det danske militær – heri indbefattet en fuldstændig redegørelse for de pågældendes politiske sympatier.
- 3) Indberet enhver oplysning vedrørende samtlige NATO-installationer i Danmark – heri indbefattet Danmarks deltagelse i NATO.
- 4) Som følge af Danmarks geografiske beliggenhed i forhold til Polen og af den kendsgerning, at Danmark – efter polsk opfattelse – bliver det første land, der bliver angrebet i tilfælde af en væbnet konflikt mellem Øst og Vest, skal militærattachéen i danske militære kredse pointere Danmarks naboers, Sovjetunionens og Polens, militære styrke i håb om, at Danmark vil frigøre sig for sin tilknytning til vesten, trække sig ud af NATO og indlede en neutralitetspolitik i lighed med Sverige og Finland.“⁷²

De danske efterretningstjenester indrettede sig efter, at Polen havde fået særlige arbejdsopgaver omkring Danmark, der afspejlede sig i de polske diplomaters aktiviteter.⁷³ Sammen med de sovjetiske diplomater var polakkerne efter alt at dømme de mest aktive i Danmark. Eksempelvis var det tydeligt, at skiftende polske militærattachéer havde til opgave at indsamle militære oplysninger om det danske forsvar. Hertil fik de hjælp. PET havde blandt andet bemærket, at flere herboende polakker havde haft en række kontakter med såvel det civile personale på den polske ambassade som militærattachéen, og at disse kontakter var af en efterretningsmæssig karakter.⁷⁴ Under overvågningen af polakkerne opdagedes det, at også danskere indgik i de polske forbindelser. I sommeren 1960 fik de danske efterretningstjenester nye oplysninger. Det forlød, at stillingen som militærattaché ved den polske ambassade i Danmark udelukkende var blevet oprettet for at kunne indsamle oplysninger vedrørende Danmarks og Bornholms militære forsvar. Særligt én bestemt polsk militærattaché blev fremhævet som yderst effektiv, da han både gennem egne observationer og gennem meddelere fik indsamlet „ikke så få militære oplysninger“.

„Militærattachéen har imidlertid haft mindre held til hvervning af produktive efterretningsagenter, og på nuværende tidspunkt forsøger militæratta-

⁷² PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 116.

⁷³ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 116.

⁷⁴ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 116.

cheen og hans stab at oprette et agentnet, der skal indsættes i fremtidige fredstidsoperationer eller under en krig.⁷⁵

Den pågældende attachés succes kunne delvis tilskrives nogle danske venner, som havde været ham behjælpelige under nogle af de hemmelige operationer. Danskerne havde blandt andet stillet deres sommerhuse til rådighed, og disse kunne ifølge attacheen anvendes „som baser for en hemmelig operation“. Flere af de af attacheen indsamlede oplysninger blev givet videre til hans sovjetiske kollega. Indsamlingen af oplysninger havde dog ændret karakter.

„For så vidt angår indsamlingen af rutinemæssige militære oplysninger, er det i Danmark bestående polske militærattachéembedes betydning gradvis mindsket. Dette skyldes den kendsgerning, at ideen med at indsætte polske væbnede styrker i Danmark i tilfælde af konflikt har ændret sig, samt at de fleste af de fundamentale militære oplysninger vedrørende Danmark allerede er indsamlet.“⁷⁶

Oplysningerne pegede i to retninger. Enten havde Polens engagement over for Danmark ændret sig. Det kunne tolkes således, at det polske militær ville komme til at spille en ikke videre central rolle i forbindelse med en eventuel operation mod Danmark. Eller også kunne oplysningerne antyde, at Polen og Sovjetunionen følte sig sikre på, at man i 1960 havde indsamlet alle de nødvendige oplysninger for at Warszawapagt-landene kunne operere mod Danmark i en væbnet konflikt. Det i dag tilgængelige materiale fra Warszawapagts arkiver viser, at det var det sidstnævnte scenarie, der var det rigtige. Som vist i kapitel 24 var Polens rolle i forhold til Danmark i krigstilfælde langt fra blevet mindre.

Indslusning af personer i Danmark

De østlige efterretningstjenester undersøgte mulighederne for at indsluse personer i Danmark, uden at de danske myndigheder opdagede det. Sådanne indslusninger tjente formentlig det formål at få østlige efterretningsofficerer, agenter eller illegale ubemærket ind i Danmark.

Anskaffelse af en række forskellige dokumenter i det danske samfund var af interesse for de østlige tjenester. Sådanne papirer var vigtige, hvis man skulle kunne indsluse en agent i Danmark. Det var desuden vigtigt at vide, hvordan en indsluset agent i givet fald kunne identificere sig over for de danske myndigheder, såfremt det blev nødvendigt. Også udstedelsen af et dansk pas var af interesse. Derfor blev sådanne situationer beskrevet af den polske

⁷⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 116.

⁷⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 116.

tjeneste.⁷⁷ Der blev fremlagt tre muligheder for, hvordan den polske tjeneste skulle få fat i et dansk pas. Først og fremmest kunne man finde en person, som var parat til at få udstedt et pas, for derefter at videregive det til den polske tjeneste. En anden mulighed var at stjæle et pas, mens den tredje mulighed var at få udstedt et pas i en anden persons navn. Den polske sagsbehandler anbefalede, at man forsøgte at stjæle et pas, men mente også, at den tredje mulighed kunne bruges.

Fra polsk side forsøgte man at fremskaffe personlige dokumenter i form af dåbsattester og ægteskabsattester.⁷⁸ Det bemærkedes, at denne type dokumenter ofte kom i ambassadens besiddelse i forbindelse med forskellige sager. Brevhoveder, stempler og andet, som kunne give af polakkerne forfalskede danske dokumenter et autentisk præg, havde også interesse for tjenerne. Det fremgår direkte af en polsk rapport, at man ville kunne bruge det indhentede materiale til at fremstille forfalskninger.⁷⁹

Samtidig med, at den polske efterretningstjeneste undersøgte mulighederne for at skaffe papirer og dokumenter – formentlig med det formål at skabe falske identiteter til polske agenter, som skulle smugles ind i Danmark – undersøgte man mulighederne for at rejse ubemærket ind i Danmark. Den polske efterretningstjeneste udarbejdede rapporter vedrørende mulighederne for krydsning af den danske grænse, og hvor man kunne komme ind og ud af landet. Kontrol af papirer og bagage ved ankomsten i Københavns lufthavn blev i den forbindelse beskrevet.⁸⁰ Den polske tjeneste havde også undersøgt indrejsemuligheder ad søvejen og bemærkede, at toldkontrol og gennemgang af papirer flere steder var „overfladisk“ ved indrejse, ligesom de indrejsendes bagage kun få gange blev gennemgået.⁸¹ At de polske efterretningstjenester anvendte civile polske skibe til at smugle personer ind i Danmark, bekræftes af en polsk kilde.⁸² Den polske efterretningstjeneste har været opmærksom på, hvornår man bedst fik landsat personer uden de danske myndigheders vidende. Således fremhævedes aftentimer, „da man på

⁷⁷ Den pågældende kilde giver ingen umiddelbar mulighed for at identificere kildens udsteder. Det vides med andre ord ikke, hvilken af de to efterretningstjenester som står bag udfærdigelsen af rapporten.

⁷⁸ „Dotyczy: pogody“ [Vedrører: vejret], rapport fra 1958, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107. Vejret er i denne type rapporter kodesprog for efterretningssituationen.

⁷⁹ „Dotyczy: pogody“ [Vedrører: vejret], rapport fra 1958, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁸⁰ „Dot. pogody“ [Vedr. vejret], rapport fra 1958, udarbejdet af Anatol. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁸¹ „Dot. pogody“ [Vedr. vejret], rapport fra 1958, udarbejdet af Anatol. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁸² „Plan organizacji i dokonania przerzutu na teren Danii“ [Plan for organisering og gennemførelse af en transport til dansk område], 14. juli 1954, udarbejdet af løjtnant Kłodkowski. IPN, Sytuacja agencyjna Danii, 381/142.

dette tidspunkt endda kan gå i land uden toldeftersyn“. ⁸³ Kilden viser også, at de polske efterretningstjenester har haft en vis forbindelse til flere personer blandt skibenes besætning.

I sin rapport bemærkede den polske tjeneste, at indrejse ad landevejen – via Vesttyskland – gik hurtigere end de andre steder. Desuden forekom muligheden for at blive opdaget mindre ved krydsning af den dansk-vesttyske grænse. Den polske efterretningstjeneste havde gjort op, at der i en periode på ti måneder i 1958 passerede næsten syv millioner rejsende og ca. en million køretøjer over grænsen ved Kruså. ⁸⁴

Umiddelbart kunne indsamlingen af disse informationer synes at høre til småtings-afdelingen. Ikke desto mindre var det meget vigtigt for de østlige efterretningstjenester at have styr på „regimeforholdene“, som disse informationer blev betegnet. Det var den type viden, der muliggjorde, at de østlige spioner ikke faldt i øjnene i Vesten og eksempelvis afslørede sig selv gennem forældede identifikationspapirer eller dårlige legender. Fra MfS' HVA ved vi, at der i tjenesterne fandtes selvstændige afdelinger, der beskæftigede sig med disse spørgsmål og havde egne agentnetværk i Vesten. ⁸⁵

Hvervning af personer i Danmark

Som nævnt var hvervning af agenter i mållandene et vigtigt element i det østlige efterretningsarbejde. I de russiske arkiver er der ikke fundet materiale, som beskriver sovjetiske overvejelser om sådanne hvervninger i Danmark. I de polske arkiver findes derimod dokumenter, som beskriver en polsk efterretningstjenestes – formentlig den militæres – overvejelser vedrørende hvervninger af personer i Danmark. Mulighederne for at gennemføre hvervning faldt i to overordnede grupper: 1) polske emigrantmiljøer, 2) danske statsborgere. ⁸⁶

På det pågældende tidspunkt boede der ifølge den polske tjeneste omkring 12.000 polakker i Danmark. Det drejede sig blandt andet om emigranter, som havde boet i Danmark i 30-40 år, og som var integrerede i Danmark. En anden gruppe polakker var de personer, som under anden verdenskrig var tvunget til at flygte fra Polen. ⁸⁷ Hertil kom gruppen af afhoppere, som i efter-

⁸³ „Plan organizacji i dokonania przerwitu na teren Danii“ [Plan for organisering og gennemførelse af en transport til dansk område], 14. juli 1954, udarbejdet af løjtnant Klodkowski. IPN, Sytuacja agencyjna Danii, 381/142.

⁸⁴ „Dot. pogody“ [Vedr. vejret], rapport fra 1958, udarbejdet af Anatol. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁸⁵ Helmut Müller-Enbergs, *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit*, vol 2, 1998, s. 214ff.

⁸⁶ Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107. Rapportens ophavsmand formodes at være den polske militærattaché.

⁸⁷ Dette kunne for eksempel være polakker, som havde hjulpet den tyske besættelsesmagt i Polen.

krigsårene havde søgt tilflugt i Danmark.⁸⁸ Nakskov, Maribo og København blev fremhævet som byer, hvor der var større grupper af polakker. De polske hjemstavnsforeninger blev belyst og opdelt i henseende til politisk tilhørsforhold. Der var flere herboende polakker, som stadig var positivt indstillet over for deres hjemland. Til trods for, at der var tale om en blandet skare, var det dog stadig muligt at finde personer, som var af interesse for den polske tjeneste. „Blandt de nævnte grupper og miljøer kan man – hvis man leder efter dem – finde folk, som fortjener vores interesse – sandsynligvis ikke mange.“⁸⁹ Konklusionen var, at man stadig ikke havde en tilbundsgående indsigt i miljøerne, og at det som medarbejder ved den polske ambassade var svært at trænge ind i disse miljøer „på grund af det velfungerende politi- og efterretningssystem“.⁹⁰

Ifølge rapporten var det endnu sværere at hverve personer blandt de danske statsborgere på grund af samfundets stabilitet. Befolkningen var blevet forført af den herskende klasse, lød argumentationen. I alle samfundslag kunne man dog finde utilfredse personer. „Netop i disse sociale lag kan man finde folk som fra vores arbejdes synspunkt kan udgøre en vis værdi.“⁹¹ Man havde dog ikke fri adgang til danske „systemkritiske“ miljøer, men udvælgelsen af kandidater i disse miljøer burde kunne betale sig, da polakkerne mente, at de var mindre infiltrerede af den danske efterretningstjeneste end de polske miljøer.⁹²

Danskeres rejser til Østeuropa blev fulgt af de danske efterretningstjenester, fordi man vidste, at østlige tjenester gik målrettet efter at forsøge hvervninger af vestlige turister i Østeuropa. KGB's andet hoveddirektorat havde ikke bare til opgave at overvåge og kontrollere den sovjetiske befolkning, men skulle også følge vesteuropæere med henblik på at afsløre eventuelle efterretningsaktiviteter og forberede hvervninger af disse under deres ophold i Sovjetunionen. Inden vesteuropæere fik indrejsetilladelse til Sovjetunionen, var de blevet undersøgt og kontrolleret af det lokale KGB-residentur i deres hjemland.⁹³ Ifølge FE gjorde de sovjetiske og østtyske efterretningstjenester sig „de største anstrengelser for at finde og hverve agenter under Leipziger messen og Østersøugen.“⁹⁴ „Ofte benytter man sig af påståede overtrædelser af de af den østtyske regering fastsatte rejsebestemmelser til at øve pres,“ vurderede FE. De danske efterretningstjenester kunne konstatere, at østlige efterretningstjenester forsøgte at hverve danskere under deres besøg i Østeuropa. I en årrække havde det været kendt, at myndighederne i de øst-

⁸⁸ Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁸⁹ Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁹⁰ Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁹¹ Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁹² Rapport, uden dato, uden ophavsmand. IPN, Akty dot. sytuacji agenturalnej Danii, 371/107.

⁹³ Ilya Dzhirkvelov, *Secret Servant – My life with the KGB & the Soviet elite* (1987), s. 127, 130.

⁹⁴ FE's arkiv. Halvårsoversigt nr. 1/1965, s. 84.

europæiske lande i samspil med efterretningstjenesterne på forskellig måde forsøgte at sætte vestlige rejsende under pres eller at bringe dem i kompromitterende situationer. Dette havde til formål at få de pågældende til at indgå i et samarbejde med efterretningstjenesterne.

Tilstedeværelse af østlige radio-agenter

I sine erindringer beretter PET-medarbejderen Ib Norgaard om PET's opdagelse af såkaldte radioagenter i Danmark.⁹⁵ Radiotrafik fra Østeuropa blev aflyttet fra forsvarets lyttestationer, og blandt de aflyttede sendinger var meddelelser til radioagenter forskellige steder i Danmark. Disse agenter var trænet i brugen af radioer og havde formentlig til opgave at holde den militære ledelse i Sovjetunionen og Østeuropa orienteret om militære forhold i Danmark i forbindelse med krise eller krig. Til imødegåelse af sådanne radioagents aktiviteter samarbejdede FE og PET og gennemførte pejlinger i forsøg på at finde frem til danske radioagents geografiske placering.

Ifølge Norgaard fik de danske efterretningstjenester „efterhånden lokaliseret de fleste „hemmelige agenter“ i Danmark“.⁹⁶ Hvor mange det har drejet sig om, vides ikke med sikkerhed, men angiveligt kendte man på et ikke nærmere angivet tidspunkt til syv-otte radioagenter i Danmark. Trods identificeringen af radioagenterne førte det ikke til anholdelser. PET formodede, at anholdelser af de danske radioagenter ville medføre, at Sovjetunionen og de østeuropæiske lande blot opbyggede nye agentnetværk i Danmark.⁹⁷ Ved at forholde sig passivt kunne PET skride ind over for de identificerede radioagenter og anholde dem i forbindelse med krise eller krig og derved gøre det svært for de østlige tjenester at opbygge et nyt netværk.

Ib Norgaards oplysninger bekræftes af materiale i PET's arkiv. Enkelte dokumenter peger på, at man fra dansk side forsøgte at imødegå disse radioagenter. PET havde oplysninger om, at en person under 16 dages ophold i Karlshorst-forlægningen i Berlin, hvor KGB havde sit stærkeste hovedkvarter uden for Sovjetunionen, i december 1957 modtog træning i hemmelig radio-kommunikation med henblik på operationer i Danmark som hemmelig radioagent for den sovjetiske militære efterretningstjeneste i DDR.⁹⁸ På baggrund af denne sag og andre erfaringer, som man fra dansk side havde gjort sig, konkluderedes det, at østblokken havde spioner og agenter i Danmark, som ved hjælp af radio holdt sig i forbindelse med deres føringsofficerer. Det var imidlertid svært at imødegå sådanne aktiviteter.

⁹⁵ Ib S. Norgaard. *Spionjæger i Danmark – en dansk spionjægers liv og oplevelser i PET*, s. 40-45.

⁹⁶ Ib S. Norgaard. *Spionjæger i Danmark – en dansk spionjægers liv og oplevelser i PET*, s. 43.

⁹⁷ Norgaard, *Spionjæger i Danmark*, s. 44-45.

⁹⁸ PET's arkiv. DIIS-samlingen, dokument nr. 126.

Som det fremgår af kapitel 55, er der fra en senere periode indicier for, at den polske efterretningstjeneste etablerede enkelte mobiliseringsgemmesteder med nedgravede tovejs-radiosendere.

Brug af illegale i Danmark?

Ved siden af de enkelte landes efterretningstjenester og de herværende residenturer på repræsentationerne formodede de danske efterretningstjenester, at der i Danmark eksisterede såkaldte illegale residenturer bestående af hemmelige efterretningsorganisationer uden åben kontakt til de østlige efterretningstjenester. De såkaldte „illegale“ var som regel østeuropæiske efterretningsofficerer, der havde modtaget en langvarig og målrettet uddannelse, som på sigt skulle gøre dem i stand til uhindret, ubemærket og under falsk identitet at operere i de vestlige lande. Fra østtysk side vides imidlertid, at illegale residenturer også kunne ledes af lokale.⁹⁹

I Danmark har eksempelvis sovjetiske illegale opereret under falsk identitet, og som det fremgår ovenfor, arbejdede også de polske efterretningstjenester aktivt for at skaffe sig informationer, papirer og dokumenter, som gjorde dem i stand til at skabe falske danske identiteter til deres uddannede efterretningsofficerer.

Uddannelsen af de illegale blev i visse tilfælde udført af tidligere illegale, som selv havde erfaringer med hemmelige operationer i fremmede lande. For uddannelsen af eksempelvis GRU's illegale gjaldt det, at de potentielle illegale igennem en længere periode blev sat under observation, for at tjenesten kunne fastslå, om de nu også var egnede til opgaven. Blev de godkendt til uddannelse som illegale, ventede der dem et næsten fire år langt uddannelsesforløb. Herunder lærte de sprog, ligesom de konstant blev bombarderet med oplysninger om de lande, som de var udset til at skulle operere i.¹⁰⁰

Retningslinjer, uddannelse og arbejdsmetoder for de illegale varierede fra tjeneste til tjeneste, men grundlæggende var målet det samme: at få smuglet uddannede efterretningsfolk ind i andre lande, hvorfra de skulle udføre spionage og undergravende operationer. Illegale ville således kunne aktiveres, når forskellige opgaver skulle løses. Ikke bare udvælgelsen og uddannelsen var en langsommelig proces. Også rejsen til det land, som var udpeget som endemål for den enkelte illegale, kunne ofte tage flere måneder. Undervejs tog den illegale ophold i flere andre lande, inden han nåede frem til eksempelvis Danmark.

For at få de illegale smuglet ind i de vestlige lande og plantet dem i ubemærkethed var det nødvendigt at fremskaffe legitimationspapirer fra de

⁹⁹ Müller-Enbergs, *Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit*, vol 2, s. 48ff.

¹⁰⁰ Viktor Suvorov, *Inside Soviet Military Intelligence*, 1984, s. 75-83.

lande, hvor de illegale skulle opholde sig. Det kunne være et vestligt pas eller et indfødsretsbevis. De sovjetiske efterretningstjenester indsamlede også andre former for papirer og dokumenter. Eksamensbeviser af alle slags, soldaterpapirer samt arbejds- og opholdstilladelser havde stor værdi for GRU og KGB, fordi de ville kunne hjælpe med til at konstruere og styrke den sovjetiske illegales falske identitet – den såkaldte legende. Efterretningstjenesterne arbejdede målrettet og intenst på at fremskaffe og forfalske legitimationspapirer. Indsamlingen af ægte legitimationspapirer blev foretaget af såvel de legale residenturer som illegale agenter og kunne ske gennem simpelt tyveri såvel i Vesten som under vesteuropæeres besøg i de østeuropæiske lande. Det var både de legale og illegale residents opgave at indsamle sådanne papirer. I alle de østeuropæiske lande søgte man efter statsborgere, der var født i Vesten og derved havde en vestlig fødselsattest. På den måde ville man kunne bruge disse personers papirer til at smugle illegale ind i de vestlige lande. Agenterne kunne efterfølgende leve uden de vesteuropæiske efterretningstjenesters opmærksomhed og kunne efter en årrække lade sig aktivere.

Efterretningstjenesterne opererede med hver deres netværk af illegale residenturer. De illegale kunne operere mere frit end de østeuropæiske diplomater. De skulle ikke altid selv infiltrere mål. Deres opgave kunne bestå i at finde egnede personer, der kunne hverves som agenter til at fremskaffe oplysninger og dokumenter.

Såfremt der var tale om et netværk af illegale, og disse illegale havde hvervet agenter, som udførte efterretningsopgaver, var der tale om såkaldte illegale residenturer. Disse residenturer bestod ifølge FE's oplysninger i hovedreglen af fremmede efterretningsofficerer, som havde taget ophold i landet under falsk identitet. Bag denne falske identitet lå en nøje opbygget og fremstillet livshistorie for hver enkelt officer med det formål at styrke personens troværdighed i mållandet.¹⁰¹ FE mente, at hovedformålet med de illegale residenturer var, at disse kunne træde i kraft i tilfælde af krise eller krig, når de østlige repræsentationer i sådanne situationer måtte lukke ned for deres aktiviteter.¹⁰²

Illegale havde altid spillet en særlig rolle i det sovjetiske efterretningsarbejde, og efter afslutningen på anden verdenskrig fik DDR særlig stor betydning i forbindelse med den sovjetiske støtte til de illegale.¹⁰³ For de vestlige sikkerhedstjenester var det næsten umuligt at dæmme op for og afdække denne form for aktiviteter. Det gjaldt særlig i de tilfælde, hvor det illegale netværk blev holdt fuldstændigt adskilt fra de mere eksponerede legale residen-

¹⁰¹ FE's arkiv. SikNyt, juli 1977, s. 7.

¹⁰² FE's arkiv. SikNyt, juli 1977, s. 7.

¹⁰³ David Murphy, Sergei Kondrashev & George Bailey, *Battleground Berlin – CIA vs. KGB in the Cold War*, s. 440.

turer på ambassaderne. Hvis et sådant netværk skulle optrevles, krævede det som regel, at en illegal ved et tilfælde blev afsløret, eller at østlige afhoppere eller dobbeltspioner kunne give informationer om de illegale residenturer.¹⁰⁴

Trods en skærpet indsats over for de østeuropæiske efterretningstjenester havde PET endnu ikke opnået fuld indsigt i efterretningstjenesternes aktiviteter i Danmark. Det gjaldt ifølge PET's materiale ikke en gang de operationer, der udgik fra ambassaderne, men PET bemærkede dog ved flere lejligheder, at efterretningsofficerer i det skjulte havde en række konspirative kontakter med såvel identificerede som uidentificerede personer. Det kunne være den sovjetiske presseattaché, som på et fortov i København blev passeret af en kvinde, mens hun videregav et par kuverter til attachéen.¹⁰⁵ Parker blev også anvendt ved lignende møder mellem de sovjetiske efterretningsofficerer og deres konspirative kontakter.¹⁰⁶ Det var både østeuropæiske efterretningsofficerer, diplomater og personer i civile stillinger, som var involveret i sådanne kontakter, hvor det fra dansk side var svært at udlede kontakternes faktiske karakter og indhold.

I de nævnte tilfælde var officielle sovjetiske repræsentanter umiddelbart identificerbare. Sammenlignet hermed var de illegale et vanskeligere problem. Anvendelsen af illegale i det efterretningsmæssige arbejde indebar store fordele over for kontraefterretningstjenester, fordi disse ikke havde et synligt og håndgribeligt udgangspunkt som en ambassade at gå ud fra.

Ifølge FE gjorde alle Warszawapagtens efterretningstjenester brug af illegale.¹⁰⁷ FE bemærkede, at de hidtidige erfaringer pegede på, at „de illegale net består af „hvile-agenter“ uden andre aktuelle opgaver end uddannelse og oplægning af materiel til kommunikations- og sabotageformål.“¹⁰⁸ Disse „hvile-agenter“ ville blive aktiveret, hvis de normale forbindelser mellem Danmark og de socialistiske lande blev afbrudt. Indtil da havde illegale efterretningsofficerer som oftest til opgave at falde ind i den rolle, de var blevet tildelt og uddannet til.¹⁰⁹ FE forventede, at de østeuropæiske efterretningstjenester i Danmark i tilfælde af krise og krig ville aktivere deres illegale netværk, de såkaldte illegale residenturer, som så ville overtage indhentningen af efterretninger samt kommunikationen med hovedkvarteret i de respektive hjemlande. Det danske forsvar regnede med, at de fremmede efterretnings-

¹⁰⁴ FE's arkiv. SikNyt, juli 1977, s. 7.

¹⁰⁵ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 97.

¹⁰⁶ PET's arkiv, DIIS-samling, dokument nr. 98. Østre Anlæg i København blev ved flere lejligheder anvendt til sådanne møder.

¹⁰⁷ „Fokus på polsk efterretnings- og sikkerhedstjeneste“, Fokus nr. 8/76, s. 34. FE's arkiv, 1167/76.

¹⁰⁸ „Fokus på polsk efterretnings- og sikkerhedstjeneste“, Fokus nr. 8/76, s. 35. FE's arkiv, 1167/76.

¹⁰⁹ SikNyt januar – april 1980, s. 7-9, FE's arkiv. For den østtyske illegale Jörg Meyers vedkommende kom han til Danmark som den vesttyske sømand Rudolf Samiec. Den rigtige Rudolf Samiec var år forinden omkommet og begravet i Belgien. Hans identitet blev siden hen anvendt af den østtyske efterretningstjeneste til at få Jörg Meyer ind i Danmark. Det var tilsyneladende kun et tilfælde, at PET fandt frem til Meyers rigtige identitet.

tjenester ville anvende kurerer og illegale radioforbindelser til at opretholde kontakten med hovedkvarteret.¹¹⁰

Tilstedeværelse af illegale blev kun meget sjældent bemærket i Danmark. Hvorvidt dette afspejlede PET's manglende evne til at trænge ind i illegale netværk er vanskeligt at vurdere på baggrund af det benyttede kildemateriale. Selvom det var ganske sjældent, at vestlige tjenester afslørede Warszawapagten illegale efterretningsnetværk i Vesten, vurderede FE, at der var god grund til at tro, at sådanne også fandtes i Danmark.¹¹¹ Det skete, at indgåede oplysninger pegede i retning af de danske tjenesters formodninger. Om de polske tjenester noterede PET, at de angiveligt skulle have „mange polske agenter i København, på Sjælland og på Bornholm“, og man skulle være særligt interesseret i at få oprettet „radio-residenturpunkter“ i Danmark.¹¹² Det kunne understøtte, at det drejede sig om langtidforberedelser.

Kun få gange er det kommet til offentlighedens kendskab, at man i Vesten har fundet depoter af østeuropæisk oprindelse. Et sovjetisk radio-depot i Schweiz blev i 1998 fundet og forsøgt fjernet af de schweiziske myndigheder, ligesom lignende depoter blev fundet i Belgien efter anvisninger givet af KGB-arkivar Vasilij Mitrokhin.¹¹³ Der er i forbindelse med gennemgangen af PET og FE's arkiver kun fundet få tegn på, at lignende depoter kunne være etableret i Danmark. PET modtog i 1978 oplysninger om, at man fra sovjetisk side havde benyttet besættelsen af Bornholm til at etablere en række hemmelige depoter indeholdende diverse fornødenheder, som i en krigssituation kunne vise sig at blive brugbare, heriblandt radioudstyr til at sende og modtage, elementbatterier, ædelstene, ædelmetaller og lignende. Da PET imidlertid i oktober 1979 gjorde status over sagen, måtte man konstatere, at man ikke havde fundet noget. Trods relativt detaljerede beskrivelser og minutøse undersøgelser fandt PET intet. Om depoterne aldrig havde eksisteret, eller om de var blevet gravet op i den mellemliggende periode, vides ikke.¹¹⁴

De østlige efterretningstjenester ville formentlig koncentrere sig om danske beredskabstiltag. FE ville ikke udelukke, at enkelte militære efterretningsofficerer fra ambassaderne ville gå under jorden og fortsætte arbejdet i Danmark som illegale. De ville således kunne supplere den gruppe illegale, som forventedes allerede at befinde sig i Danmark. Denne gruppes residenturer ville formentlig blive aktiveret, når de normale diplomatiske forbindelser blev brudt mellem Danmark og østlandene. FE's konklusion var klar: „I overensstemmelse med Warszawapagt-efterretningstjenesternes organisering af ind-

¹¹⁰ „Spionage, sabotage og undergravende virksomhed“, Fokus nr 6/76, s. 24. FE's arkiv, 462/76.

¹¹¹ SikNyt 1971 (dateret april 1972), s. 7. FE's arkiv.

¹¹² PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 132.

¹¹³ <http://politiken.dk/Visartikel.iasp?PageID=41298>

¹¹⁴ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr.106. Se også nr. 76 samt Andrews & Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive*, s. 462-487. Andrews og Mitrokhin beskriver nedgravningen af diverse sovjetiske depoter i vestlige lande – depoter som skulle anvendes i tilfælde af krig.

hentningsapparatet i udlandet, må det antages, at der i Danmark også findes såkaldte „illegale“, enten som „enkelt“-agenter eller som „illegale residenter“, der opholder sig her under falsk identitet.¹¹⁵ FE's formulering antydede, at man ganske vist ikke havde konstateret tilstedeværelsen af illegale efterretningsofficerer i Danmark, men troede på sådanne officerers tilstedeværelse, da de indgik som en fast bestanddel af de østlige tjenesters efterretningsmæssige repertoire.

PET inddelte de illegale efterretningsofficerer i to grupper. Den ene gruppe omhandlede de personer, der i fredstid blot var hvilende agenter, og som ventede på at blive aktiveret efter nærmere instruks i den såkaldte „grå periode“, muligvis med henblik på at udføre sabotage. Den anden gruppe illegale omhandlede de personer som allerede i fredstid opererede efterretningsmæssigt uden nogen form for forbindelse til legale residenturer på de østlige repræsentationer.¹¹⁶ Endnu foreligger der ikke beviser på de hvilende agenter fra østlige arkiver.

De danske efterretningstjenester beskrev i en rapport i 1985, hvordan de østlige efterretningstjenester holdt kontakt til agenter i Vesteuropa ved hjælp af radio. Radiosignaler blev opfanget og forsøgt afkodet. Agenter i Vesteuropa kunne også modtage instrukser via transistorradioer. Særlige radiostationer i Østeuropa udsendte på bestemte tidspunkter kodede meddelelser, og PET vurderede, at mindst 32 radiostationer i Østeuropa blev brugt til at sende mellem 65.000 og 110.000 meddelelser årligt til agenter i Vesten.¹¹⁷ Flere af de i Danmark konstaterede tilfælde af „agentlignende“ radiotrafik stammede fra enten østeuropæiske flådefartøjer eller ambassader i Danmark.

DDR's efterretningsvirksomhed i 1950'erne

I 1959 fik den danske offentlighed øjnene op for den efterretningsvirksomhed, der udgik fra DDR. Det skete i forbindelse med den såkaldte „Runa-sag“. Sagen førte til, at en syv mand stor skibsbesætning blev dømt for spionage.¹¹⁸

PET havde gennem nogen tid været mistænksomme over for danske skibe, der anløb de østtyske østersøhavne. De blev anset for at være involveret i smugleri, og dansk politi lå inde med historier om, hvordan de østtyske myndigheder havde forsøgt at udnytte dette forhold til at hverve folk eksempelvis til kurertjeneste.

I Runa-sagen havde spionagen været rettet mod danske militære objekter såsom radaranlæg, kyst- og havneanlæg, befæstninger og flyvepladser. Skibets

¹¹⁵ SikNyt nr. 4 1982, s. 21. FE's arkiv. Man vidste at illegale også i fredstid kunne pålægges indhentningsopgaver. Sådanne opgaver blev også tildelt de såkaldte „sleeper agents“.

¹¹⁶ PET's arkiv. DIIS-samlingen, dokument nr. 145.

¹¹⁷ PET's arkiv. DIIS-samlingen, dokument nr. 144.

¹¹⁸ „To af de dømte i Spion-sager har appelleret“. *Jyllandsposten*. 22. december 1959.

kaptajn havde desuden sendt „stemningsrapporter“ vedrørende de politiske forhold inden for de danske fagforeninger til sine østtyske kontakter. Oplysningerne blev overdraget til en sovjetisk kontakt. Også politisk materiale vedrørende DKP, NATO, det danske folks syn på Koreakrigen, Ungarns-opstanden og lignende blev givet videre til sovjetisk og østtysk side. PET var velorienteret om Runa-sagen. Man vidste, at Runa-folkene også havde haft til opgave at finde oplysninger om Beldringe flyveplads, om olielagre i Hundested samt om det militære anlæg på Masnedø. De oplysninger skulle ikke afleveres i DDR, men placeres i en „død postkasse“ i Dyrehaven, hvor der også kunne findes penge og nye opgaver. Ved anholdelsen havde bådens skipper en række oplysninger „fra danske havne (kajområder, pakhuse, kraner og tankanlæg) og kyster“ på sig. Han var yderligere belastet af det faktum, at han i årevis flittigt havde „fotograferet danske og andre skandinaviske kyststrækninger, havneanlæg og skibe“. I et af de fotograferede områder lå en vigtig militær radarstation, og billederne ville kunne bruges til at bestemme dennes beliggenhed.¹¹⁹

Under den kolde krig blev Runa-sagen behandlet som det første større bevis for det østtyske MfS's spionagevirksomhed i Danmark.¹²⁰ PET var ikke helt så sikker i denne sammenhæng, og formodede en sovjetisk indblanding.¹²¹ Årsagen til forvirringen kunne dels være, at skellet mellem den østtyske tjeneste og dens sovjetiske rådgiver var ganske flydende i 1950'erne, dels at de sovjetiske efterretningstjenester var meget aktive på DDR's territorium – også ved brug af DDR-borgere. De forhold måtte skabe nogen forvirring for vestlige betragtere. Også selvom 1950'erne var den periode, hvor de vestlige efterretningstjenester havde bedst styr på DDR's spionageapparat. Det skyldtes for det første, at de på grund af den delvis åbne grænse lettere kunne operere i DDR; for det andet, at de i denne periode modtog en del afhoppere fra de østtyske efterretningsorganer, der endnu var under opbygning. På trods af disse gunstige forhold herskede der ikke fuld klarhed i Runa-sagen. Dokumenter, der er fremkommet efter murens fald, dokumenterer, at det ikke var DDR, men derimod Sovjetunionen, der stod bag.¹²²

Året før Runa-sagen startede de såkaldte Østersøuger i Rostock. Disse østtyske propagandafestivaler er beskrevet andetsteds i udredningen.¹²³ Selvom antallet af deltagere, der i øvrigt fortrinsvis var kommunister, var beskedent, udgjorde ugerne et problem for PET. I PET-analyser blev ugernes samt Leipzigermessernes konspirative betydning ofte fremhævet. Et særligt pro-

¹¹⁹ Sagen er beskrevet i Bent Jensen, *Bjørnen og Haren*, s. 414-415.

PET's arkiv: DIIS-samlingen: Dokument Nr. 123.

¹²⁰ H.B. Foged-Christiansen, *Muldvarpekrigen*, 1980, s. 67ff.

¹²¹ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 123.

¹²² Generalmajor Kraus, MfS Rostock, til Harry Tisch, Førstesekretær SED Rostock. 23. marts 1965. Landesarchiv Mecklenburg-Vorpommern: BL IV/A/2/18/1071.

¹²³ Se kapitel 16.

blem ved ugerne var formodentlig, at PET havde svært ved at kontrollere, hvad der foregik.

Mistanken om, at der foregik noget lyssky ved Østersøugerne, fik PET bekræftet, da en kaptajn i MfS hoppede af i 1964. Han bekræftede, at MfS' HVA brugte ugerne til hvervning, og at tjenestens Danmarksafdeling angiveligt skulle have haft held med dette forehavende.¹²⁴ Dette er også blevet bekræftet efter den kolde krig, idet eksempelvis den afslørede HVA agent „Flame“, blev hvervet under Østersøugen.¹²⁵ At tilfældet „Flame“ ikke var enkeltstående, bekræfter MfS' afslutningsrapport fra den Østersøuge, hvor han blev hvervet, i 1959. Heri bekræfter MfS's distriktsledelse, at såvel kontraspionage som udlandsspionage havde været aktive, og at det var lykkedes sidstnævnte at lægge grunden til nye agentforløb.¹²⁶

Dog synes koldkrigsbeskrivelser af ugerne som de rene spionagecentraler at være overdrevne.¹²⁷ Dokumenter fra MfS viser, at de østtyske sikkerhedsmyndigheder først og fremmest var til stede for at sikre ugernes kontrollerede forløb. Ugerne havde også for statsikkerheden først og fremmest politisk betydning som DDR's udstillingsvindue over for de nordiske stater. MfS forudså naturligvis muligheden for at gennemføre hvervninger under ugerne, men dette måtte kun ske efter godkendelse fra HVA-chefen eller hans stedfortræder.¹²⁸ Disse strikse retningslinjer lå et stykke fra forestillingen om Østersøugerne som DDR-tjenesternes jagtmarker.

Selvom Runa-sagen og Østersøugerne fremstod som markeringer af DDR's muligt spirende interesse for Danmark, og selvom DDR's tjeneste som nævnt længe var under sovjetisk kontrol, havde østtyskerne allerede tidligt orienteret sig mod nord. Dette gjaldt særligt den militære efterretningstjeneste, der siden starten i 1952 havde haft til opgave at operere i Danmark. Ekspertise til dette arbejde trak efterretningstjenesten eksempelvis fra de tyske kommunister, der havde opholdt sig i Danmark under besættelsen. Fra deres rækker kom Richard Rösner, der havde ansvaret for arbejdet med Danmark og var en af de ledende officerer i den tidlige militære efterretningstjeneste. Den militære efterretningstjeneste blev også i stand til at operere i Danmark. Dog byggede tjenestens analyser i 1950'erne udelukkende på åbne kilder.¹²⁹

MfS' HVA's interesse for Danmark kan først dateres til 1956, hvor tjenesten med den eksplicite begrundelse „da Danmark er medlem af NATO“, indledte opbygningen af et netværk i landet.¹³⁰

¹²⁴ PET's arkiv, DIIS-samlingen, dokument nr. 266.

¹²⁵ „Bericht über die Werbung des Fl. Sørensen als GM“. BStU: AIM 175/87. Bd1.

¹²⁶ Landesarchiv Mecklenburg-Vorpommern: „Einschätzung der Erfüllung der Aufgaben der Bezirksverwaltung Rostock des MfS bei der Durchführung der Ostseewoche“, 17. juli 1959.

¹²⁷ Foged-Christiansen, *Muldvarpekrigen*, s. 79ff.

¹²⁸ Eksempelvis BStU:MfS-BdL dok. Nr. 000647: „227/59“, 13. juni 1959.

¹²⁹ Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front. DDR's militære spionage mod Danmark under den Kolde Krig*, 2005 s. 48ff.

¹³⁰ Michael F. Scholz, „Remigranten und Spionage“, *Deutschland Archiv*. nr. 5, XXXIII, 2000, s. 747.

